

הרב משה הילמאן

מח"ס "עומק הכבוד"

ברוקלין, נוא יארק

למה "אבל ויארציט" עולים בשבת ל"מפטיר"

א. האבלים על אב ואם עולים בשבת למפטיר כל י"ב חודש, כמו שכתב הרמ"א בהלכות אבילות (יורה דעה סימן שע"ו סעיף ד') וז"ל "אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש, נהגו להפטיר בנביא" עכ"ל.

ב. וכמו כן, מנהג העולם שיארציט עולה למפטיר "בשבת שלפניה".

משמע מכל זה ד"מפטיר עדיף" טפי משאר עליות. וצ"ע דאדרבה, השבעה קרואים עדיפים, שהם המחויבים לעלות לתורה, וחשיבא טפי.

טרם ניגש לבאר וליישב שאלה זו, יש להרחיב השאלה ולהביא מקורות לדברים הנ"ל, וכדהלן:

א. הענין שהאבל יעלה למפטיר אחר פטירת אביו, מוזכר בדברי חז"ל בזהר חדש ומובאים גם בספרי רבותינו הראשונים ז"ל.

האורחות חיים לר' אהרן הכהן מלוניל ז"ל (הל' אבל אות ל"א) כתב דאיתא באגדה שפעם אחת חכם אחד ראה בחלומו שפגע במת שהיה בגהינם, ושאלו האם יש מי שיוכל להצילך מן הצער הגדול הזה, השיב לו שאם בני יאמר קדיש, או "יפטיר בנביא", זכות זה תעמוד לי. הלך החכם ואמר זאת לבנו של מת, ובנו עשה כבקשת אביו. אחר כמה ימים נגלה המת עוד פעם אל החכם הנזכר, ואמר לו תנוח דעתך, שהנחת את דעתי שיצאתי מגהינם, ובעבור זה נתפשט המנהג שהבן אומר קדיש, וגם "להפטיר בנביא", עד כאן תוכן דבריו. (וכ"כ הכלבו סימן קי"ד).

וכן איתא בזהר חדש סוף פרשת אחרי מות (דף ס' עמוד ב') וז"ל "אתא בחלמא לחכם דא, ואמר ליה, רבי כמה דנחמת לי, ינחם לך קב"ה, בשעתא דאמר בני ההפטר"ה בקהל, אפקעי לי מן דינא" עכ"ל. פירוש, המת בא בחלום לחכם הזה, ואמר לו, רבי, כמו שנחמת אותי, כך ינחם לך קדשא בריך הוא, דבזמן "שאמר בני ההפטר"ה, הוציאו אותי מן דין הגהינם.

והריב"ש הביא דברי האורחות חיים הנ"ל בתשובה (סימן קט"ו). וזהו המקור לדברי הרמ"א במה שכתב שנהגו שאבל על אב ואם תוך י"ב חודש עולה למפטיר.

ב. המנהג ששבת שלפני יארציט עולים למפטיר, דבר זה אין לה מקור בדברי חז"ל, וגם לא נזכר בדברי הראשונים.

והאמת, שבדברי חז"ל לא מצינו בפירוש ענין "יארציט", דאף אמירת קדיש ביום היארציט לא נזכר בתלמוד או במדרשים. (והא דאמרו בנדרים יב, ב) ובשבועות (ב, א) "הריני שלא אוכל בשר, ושלא אשתה יין, כיום שמת בו אביו", היינו שהיה דרך בני אדם להצטער באותו יום, והוא רק קצת סמך לענינו של תענית ביום היארציט, כמ"ש התורת חיים (שם בשבועות) והובא בחי' רע"א (יו"ד ס' שע"ו סעיף י"ב). אך בספרי רבותינו הראשונים ז"ל נזכר ענין אמירת קדיש, ולהתענות ביום היארציט, ועוד ענינים. אמנם חיוב עלייה לתורה ביום היארציט, לא נזכר בדברי הראשונים, ומקור החיוב הוא מתקנת קדמוני אחרונים, תקנת

מדהר"ל מפראג ז"ל. וכמו שכתב הגאון ר' אליהו שפירא ז"ל מפראג (בספרו אליהו זוטא סימן רפ"ב י"ב) "ובתקנות שתיקן הגאון מוהר"ר ליווא פה פראג ראיתי סידרן, הראשון חתן ביום חתונתו... ואחר כך היאר צייט" עכ"ל.

וכן כתב הלבוש (או"ח סימן רפ"ב סעיף ז') וז"ל: ואמרתי להציג לפניך מנהג פונא בקריאת לספר תורה החיובים לעלות... וכן כל מי שיש לו יאר צייט חייב לעלות עכ"ל. וכן הביא המגן אברהם בסימן רפ"ב (ס"ק י"ח) וביאור הלכה הל' קריאת התורה (סימן קל"ו ד"ה ד"ה בשבת ויר"ט).

וחיוב זה הוא, לעלות לתורה ביום היארצייט, אמנם עלייה בשבת שלפני יארצייט, לא נזכר בתקנות מדהר"ל מפראג ז"ל, ולא בלבוש, ולא במגן אברהם.

ומנהג עלייה לתורה בשבת שלפני יארצייט, התחיל בדורו של החיד"א, וכמו שכתב בספרו ברכי יוסף (אורח חיים סימן רפ"ד ס"ק א' דין א') ועתה נתפשט באיזה מקומות, דבהגיע זמן פטירת אב ואם בכל שנה, הבן מפטיר בשבת הקודם (וכ"כ החיד"א בספרו לדוד אמת סימן י"ח אות ה').

ונזכר גם בספר שערי אפרים (שער ט' אות מ"ב) וז"ל "אם יש לו יא"צ בשבוע שאחריו, הוא עולה להפטיר בשבת שלפניו". ומנהג זה מובא בכמה ספרים מספרי האחרונים.

ומקור הענין נוכל להסמין לזוהר חדש פרשת אחרי הנ"ל, שכתב כשהבן עולה למפטיר בתוך י"ב חדשים של פטירת אביו, הוא מוציא את אביו מגהינם. על כן האבל עולה למפטיר בכל שבתות השנה.

והנה, יתכן דדבר זה שייך גם בכל שנה ושנה בשבת שלפני יום היארצייט. דהגם שלמעשה רק יום "היארצייט" הוא "יום הדין" להנפטר, ולא השבת שלפניו. (הא דיום היארצייט הוא "יום הדין" להנפטר כן איתא במשמרת שלום [מערכת יאצ"ט סימן ט"ו] ע"ש, וכ"כ במנוחה וקדושה [שער התפלה ראשון סימן ל"ב] ע"ש, והארכנו במק"א ואכמ"ל). אך אילו אפשר לומר, דמשבת שלפניו יכולין כבר לקבל זכויות, שיום הדין יעלה לו לטובה, דכל הברכות יורדים משבת שלפניו, כמ"ש בזה"ק (פרשת בשלח דף ס"ג עמוד ב') "כל שיתא יומין מתברכאן מיומא שביעאה". פירושו, שיום השבת, נותן ברכה לששה ימים הבאים. ועל כן הבן עולה למפטיר בשבת שלפני היארצייט.

ביאור למה "מעדיפים" עליית המפטיר

בזוהר חדש הנ"ל למדנו, שכאשר הבן עולה למפטיר הוציא את אביו מגהינם, וכן הביא האורחות חיים. ומדכתבו מפטיר ולא עלייה לתורה, משמע דמפטיר בכוחה להציל מגהינם טפי משאר עליות לתורה. וצריך ליתן טעם, דלמה עדיף עליית המפטיר יותר מעליית שבעה קרואים שחשובים ביותר, שהם מחיובי עלייה לתורה.

ונראה לבאר זה, ונקדים מאמר חז"ל במסכת נדרים (כב, ב) דאם בני ישראל היו צדיקים ולא חטאו, לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, ולא שאר ספרי נביאים וכתובים.

והגמרא הוא לכאורה תמוה מאד, שבשביל שהם צדיקים ולא חטאו, "יפסידו" ויקבלו רק חמשה חומשי תורה וספר יהושע, ולא יזכו לקבל שאר ספרי נביאים וכתובים, הרי ספרי נביאים

וכתובים ניתנו למשה מסיני, וא"כ איך אפשר לתלות נתינת נביאים וכתובים בחטאייהם, הרי מלבד התוכחות למדנו מהם הרבה דברים.

הנצי"ב מבאר בספרו על השאילתות (קדמת העמק, בקש קהלת סי' ה') דיש שני תכליות בספרי נביאים וכתובים. א. לעורר בני ישראל שישובו ממעשיהם הרעים (וכן מבואר שם בנדדים בדברי הר"ן ד"ה לא נתן) ב. ללמד מוסרי התורה, מידות טובות, והנהגות וישרות.

ולכן, אם לא היו חוטאים לא היו להם צורך לכל הכ"ד ספרים, שלא היו צריכין לתוכחות הנביאים לעורר לתשובה, וגם מידות והנהגות טובות היו יודעים גם בלי ספרי נביאים וכתובים, שהכל מרומו בחומש, כמו שאמרו חז"ל במס' תענית (ט, א) "דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא". ופרש"י: "שלא רמזה משה באורייתא, שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים, ובכולן יש סמך למצוא מן התורה" עכ"ל. זאת אומרת, שאם לא היו חוטאים לא היה צורך שיתנו להם שאר ספרי נביאים וכתובים.

אמנם מאחר שחטאו, קבלו כל ספרי נביאים וכתובים, שכבר הוצרכו לתוכחות הנביאים לעוררם לתשובה. וגם על ידי החטאים נסתמו עיניהם מלראות היכן "הכל רמיזא באורייתא". ועל כן הוצרכו לספרי נביאים וכתובים, להורות להם הנהגות טובות, עד כאן מדברי הנצי"ב.

והיוצא לנו מזה, ד"הפטרה תכליתה לעורר לתשובה", ולהורות לנו הנהגות טובות, שכן הוא מהותו של ספרי הנביאים. (הגם שעשי"ת הם זמן תשובה, אך גם בכל השנה צריך התעוררות לשוב להיטיב מעשינו. וזהו, שמתפללים בברכת הפטרה על מלכות בית דוד, וגאולת ישראל שתתגלה במהרה, שהובטחנו שכאשר "ושבת עד ה' אלקיך", אז "וקבצך מכל העמים").

ומבואר בזה המנהג המובא ברמ"א שהבן יעלה למפטיר. שהיות שהבנים צריכין להטיב את מעשיהם, דבזה יזכו את נשמת הוריהם. לכן איתא בזוהר חודש שהבן יעלה למפטיר, דקריאת המפטיר מעורר לתשובה.

וכמו כן מובן המנהג שבעל היארצייט עולה למפטיר בשבת שלפניה, דמהותו של יום היארצייט, הוי "יום הדין" של הנפטר, והבנים צריכין אז לפשפש במעשיהם, ולהתחרט על מעשיהם הרעים. ובשביל שהמפטיר מעורר לתשובה, ולכן עליהם להפטיר בשבת שלפני היארצייט.

בשבוע "שנפטר גדול" משנין ההפטרה

ועל פי מה שביארנו יהא מבואר עוד ענין בעניני הפטרה, דבר חידוש שראיתי בדברי הראשונים:

הנה, מדברי חז"ל לא נקבעו לנו איזה הפטרה להפטיר בכל שבת ושבת, רק העיקר שיהא מענין המדובר בפרשה, כדאיתא בפסיקתא המובא בטור או"ח סימן תכ"ח, שמפרשת בראשית והלאה, עד י"ז בתמוז יש להפטיר מענין הפרשה, ומאז והלאה מפטירין לפי המאורע, דהיינו תלתא דפורענותא, ושבע דנחמתא, ותרתי דתיובתא. וכן הוא ברמב"ם (הלכות תפלה פרק י"ג הלכה ג') "ומפטירין בכל שבת ושבת נביא מעין שקרא בתורה".

וכתב הכסף משנה (הלכות תפלה פרק י"ב הלכה י"ב) שמצד דינא דגמרא הרשות ביד הצבור להפטיר באיזה נביא שירצו, רק שיהא מענינא דאותה פרשה השייכת אליה (וכ"כ

האשכול הל' קריאת התורה דף סה:). וכתוב בשו"ת צמח צדק הקדמון (סימן קכ"ו) שחז"ל לא קבעו איזו הפטרה לקרות לכל שבת ושבת, והניחו זה לגדולי הדורות שיהיו מסדרין לפי דעתם איזו הפטרה ראויה לקרות לפי ענינה של אותה פרשה ע"כ. וזהו דמצינו סדר הפטרות המובאים בספרי הראשונים. הרמב"ם מביא סדר בסוף ספר אהבה (בסיום סדר תפלות כל השנה), וכן האבודרהם הביא מנהגים שונים (סדר הפרשיות וההפטרות), וכמו כן בספר האשכול (הלכות קריאת התורה דף סז:).

וכתב הרמב"ן בתורת האדם, (שער האבל, ענין שבתות וימים טובים, ד"ה ואין אומרין, דף רל"ה הוצ' שעוועל) בשם תשובות רב סעדיה ז"ל, שאם חכם מת באמצע שבוע, מפטירין בשבת "גלה כבוד מיישראל" (שמואל א' פרק ד פסוק כ"א), ודוחין הפטרת פרשת השבוע. וכן הובא גם בהלכות הרי"ף גיאת (הלכות אבל עמוד רנ"ב) ובתשובות חכמי פרוניציה (דיני מתנות צואות וירושות סימן מ"ב).

ויש לתמוה דמאחר שעלינו להפטיר מעין הפרשה, כדאיתא בפסיקתא הנ"ל, א"כ איך משנין בזה לקרות "גלה כבוד מיישראל", מחמת פטירת רב וגדול בישראל.

ולפי מה שביארנו דעיקר תכלית ההפטרה הוא לעורר את הצבור לתשובה ולשיפור מעשים טובים, נמצא דכל המרבה לעורר לתשובה, הרי זה יותר טוב. לפיכך מאחר שהפסוקים "גלה כבוד מיישראל", המדברים מענין פטירת גדולים וצדיקים, יעוררו את העם לתשובה ביותר, ואשר זאת היא כל תכלית ההפטרה, על כן שפיר עבדי בזה שדחו את ההפטרה השבוע, והפטירו תחתיה הפטרת "גלה כבוד מיישראל", שנחשבת גם כן למאורעות הזמן.

ולפי דברינו, נתבאר עוד כמה דברים הצריכין ביאור, אך אין כאן המקום להאריך, ונבאר רק שני דברים בקיצור.

ראשית, איזו הפטרה קוראים בכל שבת ושבת, דהנה יש כמה חילוקי מנהגים בין אשכנז לספרד, כמו שמצויים בחומשים, ויש עוד כמה מנהגים, שלא נדפסו בחומשים. והדבר תמוה, דלמה יש כל כך חילוקי מנהגים, הרי הפטרה הוא תקנת חז"ל, ולא מנהג בעלמא, וכמו שכל העולם קוראים פרשה אחת בספר תורה, כן היו צריכין לקרות "הפטרה אחת".

ועל פי ביאור הנ"ל ניחא, שע"פ דברי הכסף משנה שהבאנו למעלה הרי מדינא דגמרא יכולין הציבור לקרות איזו נביא שרוצים, והגדולים סדרו ההפטרה הראויה לקרות לפי ענינה של אותה הפרשה. כלומר, היות דתכלית קריאת הפטרה לעורר קיום התורה, לכן הם קבעו לקרות הפרשה בנביאים המעוררת אותו הציבור ביותר באותה שבת, ויהיו להם תועלת היותר גדולה לחיזוק התורה. שלכל ציבור יש פרשה אחרת המעוררת אותם, לפי נסיונות של אותה מקום והזמן, לכן יש בזה כל כך חילוקי מנהגים.

ומבואר עוד מה דאיתא בגמ' מגילה (לא, א) ראש חודש שחל להיות בשבת דוחין הפטרת פרשת השבוע וקורין מענינו דר"ח, וכשערב ראש חודש חל בשבת קורין מחר חודש. והנה ר"ח שחל בשבת מובן מה שדוחין פ' השבוע שהוא מעין המאורע, אך ערב ר"ח שחל בשבת צ"ב למה דוחין פרשת השבוע, הלא ער"ח אינו מעין המאורע, ואיזו טעם יש בזה.

ולפי דברינו אתי שפיר, דידוע דראש חודש הוי זמן כפרה, ולכן צריכין לשוב לפני ר"ח בכדי שראש חודש תכפר עלינו, ולכן הי' הרמ"ק ז"ל קורא לער"ח יום כפור קטן (כמ"ש הפר"ח הל' ר"ח ס' תי"ז), ולכן כשערב ר"ח חל להיות בשבת, קורין הפטרת מחר חודש, לעורר עי"ז את הצבור בשעת קריאת הפטרה, שהיום הוא ערב ראש חודש, וצריך לעשות תשובה.